

ЗАТВОРЕНИЧКИ ДРУШТВЕНИ СИСТЕМ СА ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА ЗАЈЕДНИЦУ МАЛОЛЕТНИХ ОСУЂЕНИКА

Апстракт: Овај рад има за циљ да потпуније прикаже функционисање затвореничког друштвеног система, као битног чиниоца у процесу ресоцијализације и остваривања циљева третмана који се примењује према лицима лишених слободе. У средишту затвореничког друштвеног система је заједница осуђеника, па ће највећа пажња бити посвећена управо проучавању овог феномена. Најпре се појмовно дефинише осуђеничка заједница са њеним основним карактеристикама. У раду је посебна пажња посвећена карактеристикама заједнице малолетних осуђеника имајући у виду све специфичности које адолесценција, као развојно доба носи са собом. У завршном делу рада аутор износи нека своја размишљања о функционисању и значају заједнице осуђеника за функционисање пенитенцијарних установа.

Кључне речи: осуђеници, затворенички друштвени систем, малолетни осуђеници.

1. О ЗАТВОРЕНИЧКОМ ДРУШТВЕНОМ СИСТЕМУ

1.1. Појам и основне карактеристике затвореничког друштвеног система

Затворенички друштвени систем је врло специфичан и захтева дубље проучавање из више разлога. Пре свега, за разлику од других облика удруживања људи на слободи, он настаје принудно јер представља скуп људи на издржавању казне затвора. На формирање неформалних осуђеничких група, утиче врло често поред територијалног принципа, дужина казне која треба да се изврши, као и врста почињеног кривичног дела. Осим тога, он настаје као реакција на бројне депривације којима су осуђеници изложени током издржавања казне.

Нажалост, ретрибутивни концепт издржавања казне затвора, који је још увек преовлађујући у савременим пенитенцијарним условима, доводи до тога да се код многих осуђеника током издржавања казне испоље најдеструктивније људске особине, што се посредно одражава и на цео затворенички друштвени систем што може у великој мери да отежа процес рехабилитације и ресоцијализације осуђеника. Због свега реченог, осуђеничком друштвеном систему и његовом функционисању треба посветити пажњу. Без обира на то, интензивније проучавање затворског друштвеног система започиње 1958. године појавом студије Сајкса „Затвореничко друштво“ (G.Sykes „The Society of Captives“). Међутим, научни радови из ове области нису бројни ни у свету ни код нас с обзиром на значај осуђеничке заједнице, како за односе између самих осуђеника међусобно и представника формалног система у затворима, тако и за успешност пенитенцијарног третмана у целини.

Када се говори о затвореничком друштвеном систему, обично се мисли на затворску заједницу. Она се дефинише као специфичан, вештачки и принудно установљен заједнички живот и систем односа утицаја и међусобног повезивања осуђеника, који се налазе у затворској установи на издржавању казне затвора са одређеним трајањем. Постоји и дефиниција „затвореничког друштвеног система“, под којим се подразумевају „свеукупни односи између осуђеника у казнено поправним установама које карактерише постојање посебних циљева, вредности и норми понашања супростављених заједничким циљевима затвора, као организације нормама особља и друштва уопште, те постојање мање или више изражене социјалне организације базиране на разликовању неформалних улога и групних статуса“.¹

Важно је истаћи да је овакав облик заједнице створен као начин реаговања државе и друштва на криминалитет, састављен од особа истог пола, различитих, жеља, навика, менталитета, не постоји на добровољној основи и не јавља се на слободи. Осуђена лица су смештена у установу присилним путем, а њихова заједница се одржава принудом коју спроводи формални затворски систем (режим и особље установе), али и нормама и мерама саме осуђеничке заједнице.

Из ове карактеристике заједнице осуђеника произилази и следећа да је формални систем тај који одређује опште и посебне услове живота осуђеника, правила понашања, облачења и свих других активности. Осуђеници, су дакле, спутани у својим свакодневним активностима и немају никакву могућност избора. Управо због ограничења формалног система осуђеничка заједница ствара свој посебан друштвени систем, норме понашања и што је можда најважније са аспекта могућности ресоцијализације, свој вредносни систем који је у многоме различит од конвенционалног вредносног система и норми понашања које намеће формални систем у затворима.

---

¹ Добривоје Радовановић, *Човек и затвор*, студија интегрисаности у затворенички друштвени систем, Прометеј, Београд, 1992, стр.114.

Приликом објашњавања настанка и садржаја осуђеничког друштвеног система, постоје два главна теоријска приступа. Први приступ представља „хипотезу о учењу“ Матхајзена (Matheisen) или “негативна селекција“ Вилера и Мориса (Wheeler, Moris) који полази од тога да је затвор врло погодна средина за учење делинквентног понашања, кроз дружење, када се прихватају криминални обрасци понашања и одбацују некриминални. На тај начин затвор постаје својеврсна „школа за криминалце“ у којој се једноставно одбацују некриминалне вредности оличене у формалном затворском систему.

Други приступ се назива „функционална хипотеза“ (Matheisen) јер полази од претпоставке о функцији затворске културе (G.Sykes). Затвор представља институцију која изазива низ тешкоћа и фрустрација код осуђеника и они природно формирају своју заједницу да би те тешкоће ублажили. Природа затворске културе је да реши проблеме које ствара затворска ситуација². Овај приступ је у теорији прихватљивији од првог.

Систем односа, ставова норми и вредности који стварају осуђена лица у осуђеничкој заједници мотивисан настојањем да се супростави формалном систему назива се „неформални систем“. Он је од великог значаја за функционисање затвора у целини. Издвајају се битна обележја затворског неформалног система: 1) солидарност са осуђеницима; 2) отпор особљу; 3) отпор третману; 4) одбацивање друштва; 5) забрана или прихватање експлоатације међу осуђеницима; 6) забрана или прихватање насиља у односу са осуђеницима; 7) оријентација на затворске материјалне вредности; 8) забрана одавања информација особљу; 9) очување реда и мира; 10) очување личности.³

Састав осуђеничке заједнице је хетероген. Њени чланови се разликују по врсти извршеног дела и дужини казне, али и по карактеристикама личности, социјалним и културним обележјима. Осуђеничку заједницу такође карактерише динамичност и флукуација: једни излазе, а други улазе у њу. Осим тога она је веома нестабилна и несигурна, јер се њен састав стално мења. Као и у свакој другој заједници, и овде се односи формирају на бази хијерархијске надређености и подређености, формирају се социјалне улоге и изграђује се извештан број релативно стабилних шаблона понашања који су обавезни за све чланове друштва. Формирају се осуђеничке групе које својим притиском делују на понашање осуђеника. У осуђеничкој заједници паралелно делују формални систем својом строгом дисциплином и хијерархијском структуром и неформални систем својом нетолерантношћу и ауторитетом који је изграђен на сасвим другачији начин.

Стабилност осуђеничке заједнице је нарушена бројним међуљудским конфликтима. Осуђенци настоје да се изборе за свој статус у заједници без

² Јелена Шпадијер-Џинић, *Затвореничко друштво*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 1973. стр.62,63.

³ Добривоје Радовановић, *op.cit.*, стр. 482.

обзира на сва наметнута ограничења. Лишени статуса слободног човека, они се труде да прибаве бар неке од симбола тог статуса, да задрже стечене позиције и дођу до нових. У таквој ситуацији неминовно долази до конфликта међу самим осуђеницима.

Као једна од карактеристика осуђеничке заједнице често се наводи „екстремни ауторитаризам“⁴. Борећи се за позиције и престиж осуђеници често долазе у такве конфликте који неретко добијају и екстремне облике испољавања. На тој основи долази до стварања и јачања једног посебног ауторитета неформалног система који је често јачи од оног који намеће формални систем. Кажњавање од стране представника формалног система понекад доприноси стицању угледа и побољшању статуса међу осуђеницима. То је и разумљиво јер осуђенике много јаче повезује статус него везе са службеницима установе.

Када се говори о конфликтима у осуђеничкој заједници, треба посебну пажњу обратити на конфликте између осуђеника и представника формалног система. Обично су то чешћи сукоби у установама затвореног типа с максималним степеном обезбеђења, строгог режима и нетолерантног надзорног и стражарског особља, а нарочито при случајевима тешког друготрајног рада и нехуманог односа затворских службеника, самовлашћа и игнорисања социјалних услова живота.⁵

Осуђеничка заједница представља један вештачки створен друштвени миље у коме делују бројни фактори који отежавају, а често и онемогућавају бољу организацију активности и спровођење процеса преваспитавања. Упркос томе, она може бити врло важан фактор у процесу ресоцијализације, ако терапеутско особље успе да осуђеничке групе активира у позитивном смеру. Предуслов за то је добро познавање настанка, структуре и функционисања заједнице осуђеника.

1.2. Начини прилагођавања осуђеника на затворску средину и њихова интегрисаност у затворски систем

Током издржавања казне затвора осуђеници су изложени многобројним притисцима због којих долази до појаве фрустрација и депривација. Интегрисаност осуђеника у осуђеничку заједницу зависи пре свега од врсте извршеног кривичног дела, дужине изречене казне, временаведеног у затвору, особина личности осуђеника, њиховог узраста, степена социјализације и др. У теорији се говори о различитим облицима адаптације осуђених лица. На основу Мертонове класификације постоје две типологије начина адаптације осуђеника.⁶

---

4 Слично схватање заступа и познати професор Милан Милутиновић. Видети: Милан Милутиновић, *Пенологија*, Савремена администрација, Београд, 1981, стр.199

5 Миленко Радоман, *Пенологија и систем извршења кривичних санкција*, Центар за издавачку делатност Правног факултета у Новом Саду, 2003, стр. 243

6 Јелена Шпадијер-Џинић, *op.cit.* стр.97-103

Према једној од типологија (Sykes) постоји четири начина прилагођавања:

- физичко бекство представља прву врсту адаптације на боравак у затвору. Код неких осуђеника идеја бекства је присутна од момента доласка у затвор без обзира на степен обезбеђења институције у којој се налазе. Они стално разрађују планове за бекство што временом ствара посебне психолошке механизме одбране и прилагођавања на све фрустрације које неминовно боравак у затвору доноси са собом;
- психолошко повлачење – пошто не могу да задовоље своје потребе осуђеници се повлаче у себе или беже у фантазију, одбацујући притом своје циљеве и потребе;
- побуне представљају покушај да се „преузме власт“ у затвору и тако побегне од фрустрација. Значај побуна је у томе што могу да привуку пажњу јавности и тако доведу до побољшања услова живота у затворима. Пример за то су и побуне у српским затворима које су се десиле 2000. године. Зоран Стевановић у чланку „Узроци немира“ описујући узроке побуна у српским затворима сликовито наводи „кад се затворски механизми формалног (државног) система уруше настаје анархија, а затворска администрација губи основне полуге помоћу којих контролише осуђенике и успоставља ред. У таквим околностима неформални систем односа толико ојача да формалне структуре постају немоћне у контроли опште безбедности.“⁷
- иновацијама се настоји да се мирним путем промене услови живота. У ову групу прилагођавања спадају писма, молбе, жалбе које осуђеници упућују управи.

Морис прихвата Мертонову поделу и трима већ постојећим облицима адаптације (иновација, побуна, повлачење) додаје нова три облика: конформизам, ритуализам и манипулацију:

- конформизам- осуђеник прихвата одговорност за учињено кривично дело и пенолошки третман, верујући да је све што чине представници формалног система за његово добро. Овај тип прилагођавања је редак у пракси;
- ритуализам-осуђеници који користе овај начин прилагођавања у суштини одбацују општеприхваћене друштвене вредности, али се формално придржавају институционалних норми. Постоје два облика ритуализма: „ритуалитам идентификације“ (осуђеници се идентификују са затворским особљем покушавајући да преузму њихову функцију) и „ритуализам зависности“ (осуђеници су се толико привикли на живот у затвору да једино могу у њему да функционишу);

⁷ Зоран Стевановић, *Узроци немира, Политика*, од 04.12.2006. <http://www.politika.rs/rubrike/ostali-komentari/t13694.sr.html> , приступ 28.06.2011.

- манипулација- представља такав облик прилагођавања код кога осуђеник тежи да своје циљеве оствари без сукоба са затворском управом. Овакви осуђеници користе свој утицај и „углед“ у затвору да би остварили своје замисли и циљеве. Они добро познају права која су им законом загарантована, спремни су да се за њих боре свим допуштеним средствима. Без обзира који начин прилагођавања изабере, сваки осуђеник мора да прихвати живот у затвору онакав какав јесте. Главни механизам за то јесте управо осуђеничка заједница са свим својим специфичностима у односу на формални систем.

1.3. Структура затвореничког друштвеног система, затворска субкултура и осуђенички неформални систем

Затворска осуђеничка заједница није хомогена целина. Она представља сложен и специфичан систем међусобних односа и груписања осуђеника. Основни елементи осуђеничке друштвене заједнице су: систем друштвених улога осуђеника, вредносни систем и правила понашања која чине осуђеничку субкултуру, као и неформалне друштвене групе који се међу њима стварају.

1.4. Системи осуђеничких улога, њихова подела и функција

Доласком у установу за извршење кривичних санкција, осуђеници нису изгубили само слободу, већ и друштвене улоге које су до тада имали. Осуђенички друштвени систем, као и сваки други почива на контроли активности својих чланова. Приликом расподеле улога у осуђеничкој заједници важе неписана правила:

- преузимање улоге у обављању појединих нелегалних активности (уношење пића, цигарета, наркотика) је могуће једино ако се сви чланови заједнице сложе да одређене особе обављају те активности. Тиме се спречава одавање поверљивих информација представницима формалног система;
- вршење одређене улоге значи испуњавање одређених очекивања чланова осуђеничке заједнице;
- процес одређивања улоге пролази кроз неколико фаза (постизање сагласности међу члановима заједнице да једна особа обавља одређене активности, проверавање њене лојалности самој осуђеничкој заједници или управи установе, проверавање колико та особа уствари познаје функционисање заједнице итд).

Процес расподеле улога обично траје шест месеци од доласка у затвор, али распоред улога се временом мења брзином која не угрожава стабилност осуђеничке заједнице.

Описивање и дефинисање типичних друштвених улога осуђеника били су предмет интересовања теоретичара у Пенологији. Полазећи од анализе друштвених типова Стронг, Сајкс, Шраг, Ђаломбардо (Stronga, Sykes, Schrag, Giallombardo), описали су диференцијацију улога коју су извршили сами осуђеници својим „осуђеничким језиком.“⁸ Постоји општа подела осуђеничких улога на оне које се стичу поштовањем написаних правила неформалног система и на оне које се стичу кршењем правила формалног система. Даље се врши диференцирање према различитим облицима понашања којима осуђеници дају посебне називе: „цинкарош“ (онај који потказује друге), „херој“, „кукавица“, „силеција“, трговац“ (осуђеник који манипулише другима), „човек управе“ (осуђеник који се идентификовао са особљем управе), „слабић“, „горила“, „прави човек“ (осуђеник који има коректан однос са осталим осуђеницима и представницима формалног система, па због тога ужива поверење и једних и других).

Шраг све осуђенике дели на: просоцијалне (они који поштују правила формалног система, обично је реч о извршиоцима лакших кривичних дела и ситуационим делинквентима), антисоцијалне (одликује их стално кршење затворских правила, а готово увек је реч о извршиоцима тежих кривичних дела) и псеудосоцијалне (њих је и најтеже препознати јер су врло адаптивни и само формално прихватају захтеве пенолошког третмана). Шој (Scheu) извршио поделу осуђеника према односима моћи, па тако разликује „слуге“ и „вође“

Занимљиво је да „затворску елиту“ чине носиоци улога „трговца“, „политичара“ и „правог човека“. Да би се стекла нека од ових улога поред несумњиве сагласности о томе у затворској заједници, неопходна је и подршка појединих структура формалног система.⁹

Посебно је значајна подела осуђеника на „колективце“ (оне које припадају некој од неформалних осуђеничких група) и „маргиналце или аутсајдере“ (осуђеници који не припадају ниједној од неформалних група).¹⁰

У затворима за жене такође постоји слична подела улога, али се неке улоге разликују у односу на затворе за мушкарце. Према начину међусобног комуницирања, издвајају се улоге: „цинкарош“, „веза“, „другар“, „земљакиња“, „затвореница која ради за управу“, „затворска хомосексуалка“ итд.

Када је реч о настанку друштвеног система у затворима за жене, запажа се да неформалне групе осуђеница настају из сасвим другачијих разлога у односе

8 Слободанка Константиновић-Вилић, Миомира Костић, *Пенологија*, Свен, Ниш, 2006, стр.226.

9 Подела осуђеничких улога и правила за њихово преузимање наведени према Слободанка Константиновић-Вилић, Миомира Костић, *op.cit.*, стр.226-227.

10 О овоме видети детаљније у Жељко Крстић, „Затворско дупло дно“, Социолошки преглед, vol.XXXVII 2003, no.3-4, str.227-355, <http://scindeks.nb.rs/article.aspx?artid=0085-63200304337K&redirect=ft>, приступ 28.06.2011.

на неформалне групе осуђеника. Наиме, међу затвореницама постоје сложени псеудо-рођачки односи, јер неформална организација у женском затвору не настаје само као одговор на депривације затворског живота, већ преузима карактеристике спољашњег света које нису присутне у мушком затвору. У женском затворском свету нема борбе за моћ и главни мотив је имитација породичних, рођачких односа ради узајамне помоћи, подршке, а не борба за сексуалне партнере и доминацију, остваривање утицаја код управе ради стицања привилегија, остваривање материјалних добара и слично, што карактерише неформалне заједнице мушких затвора.¹¹

Постојање јасне поделе улога у осуђеничкој заједници омогућава њено несметано функционисање, а с друге стране подробније проучавање овог процеса доприноси бољем разумевању односа између самих осуђеника што је важан предуслов за успешност психолошког третмана и остварење принципа ресоцијализације.

1.5. Вредносни систем, норме понашања и „кодекс“ осуђеника

Истраживања су показала да осуђеници заснивају свој вредносно-нормативни систем неписаних правила понашања на специфичној „култури“ која је карактеристична за затворску средину. На понашање осуђеника у многоме утичу управо вредносни системи из осуђеничке заједнице. Најзначајније вредности осуђеничке заједнице јесу групна кохезија и узајамна солидарност. Овако конципиране вредности и норме имају за циљ олакшавање затворских депривација и фрустрација и спречавање настајања затворских психоза. Код свих осуђеника се ствара тежња ка постизању што већег степена лојалности заједници, међусобне солидарности, одсуства насиља и експлоатације над осуђеницима. Основни је циљ сачувати стабилност затвореничког друштва. Једино се на тај начин осуђеничка заједница и сви њени чланови могу заштитити од деловања формалног система. Солидарност осуђеника има поред ове објективне и субјективну компоненту која се огледа у помагању у невољи, у случају болести, старости или дисциплинског кажњавања чланова заједнице. Она се мери спремношћу да се помогне другим осуђеницима у свим инцидентним ситуацијама које могу настати у контактима са органима управе.

Друга значајна вредност осуђеничке заједнице је константан отпор затворском особљу и одбијање да се спроводи одговарајући психолошки третман. На тај начин сама осуђена лица изражавају свој негативан став према вредностима остатка друштва отежавајући притом сопствену ресоцијализацију.

---

¹¹ Зорица Миршић, *Жене у затвору*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд 1995, http://www.zenskestudie.edu.rs/index.php?option=com_content&task=view&id=147&Itemid=41 приступ 28.06.2011.

Са овом нормом у уској вези је и отпор третману и одбацивање друштва који се јављају код већине осуђеника.

Још једна значајна вредност јесте настојање да се очува аутономија личности. Наиме, доласком у затвор, осуђеници губе не само слободу кретања, већ и читав низ друштвених улога које су раније имали. То често доводи до осећања безвредности, мањка самопоуздања и самопоштовања. Управо кроз осуђенички друштвени систем исти могу да поврате неки свој ранији утицај у заједници. Међу осуђеницима је врло распрострањено уверење да ако не могу да промене услове живота у затвору, могу да каналишу и контролишу своје поступке и тако допринесу очувању неког степена интегрисаности.

Ма колико то парадоксално звучало, једна од вредности осуђеничке заједнице је очување мира и стабилности у затвору. У први мах се чини да је реч о једној друштвено прихватљивој вредности, али у стварности није тако. Очување мира овде има сасвим другачији циљ, а то је да се тако спрече могући конфликти са формалним системом што би угрозило и функционисање саме заједнице.

Поред ових колективних вредности у осуђеничкој заједници се могу јавити и одређене индивидуалне вредности које у у супротности са групном. Најчешће је реч о тежњи појединих осуђеника да контролишу и експлоатишу друге. Лична моћ је условљена поседовањем одређених материјалних добара који су снажан извор задовољства свих осуђеника (дрога, мобилни телефони, новац итд.).

На основу вредносних сватања стварају се одређена правила понашања која чине „кодекс“ понашања осуђеника који има снагу обичајних правила међу самим осуђеницима. Правила кодекса су врло кратка и јасна и њима се регулишу односи самих осуђеника и однос осуђеника према формалном систему. Сајкс и Месинџер (Sykes, Mesinger) су на основу бројних истраживања констатовали да постоји пет главних принципа затворског кодекса:¹²

- група норми која регулишу међусобни однос осуђеника и однос према управи. Забрањује се одавање информација представницима формалног система и експлоатација осуђеника међусобно. У затвореничком сленгу ова правила су исказана у форми кратких захтева попут „не издај затвореника“, „не лај“, „не ради ништа човеку иза леђа“;
- норме које контролишу афекте теже да сведу међусобне сукобе осуђеника на најмању могућу меру („не губи главу“, „гледај своја посла“);
- осуђеници не треба да експлоатишу једни друге („не буди изнуђивач“, „не кради“, „не експлоатиши“);
- норме које утичу на очување достојанства и морала осуђеника („не буди слабић“, „не кукај“, „буди човек“);

¹² Наведено према Слободанка Константиновић-Вилић, Миомира Костић, *op.cit.*, стр.227-228.

- норме које забрањују признавање угледа затворском особљу.

Иако ове норме нису нигде записане, осуђеници морају да их поштују. *Opinio iuris* је заштита вредности осуђеничке заједнице. За кршење наведених норми, предвиђене су казне које извршавају сами чланови осуђеничке заједнице и крећу се од подсмеха и бојкота, па све до употребе физичке силе, све у зависности од тога које је норма прекршена. Овај „кодекс“ важи и за осуђенике који нису учествовали у његовом доношењу у чему се још једном види обичајни карактер наведених правила.

Дакле, у затворима функционишу паралелно два кодекса норми: један је писан, конвенционалан, долази од формалног система и усмерен је ка остварењу принципа рехабилитације и ресоцијализације, а други је неписан, долази од неформалног осуђеничког система и усмерен је ка отпору према формалном систему. Због тога се он и сматра девијантним. Међутим, добро познавање неформалног кодекса понашања осуђеника може и допринети процесу ресоцијализације осуђеника ако се из њега преузму позитивни елементи којих свакако има.

2. КАРАКТЕРИСТИКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ МАЛОЛЕТНИХ ОСУЂЕНИКА

Све што је већ речено о карактеристикама затвореничког друштвеног система важи, у мањој или већој мери, и за неформални друштвени систем малолетних осуђеника. Ипак, неформалне групе малолетних осуђеника имају и неке своје специфичности које су резултат низа специфичности које малолетништво носи са собом. Овде ће бити анализирани само неке од најважнијих.

Најважнији узрок настанка малолетничке осуђеничке заједнице, по мишљењу аутора, јесте изражено дејство затворских депривација. Наиме, малолетништво карактерише изражен мотив за припадањем групи. С друге стране, потреба за слободом је иманентна сваком људском бићу, а посебно је значајна за период одрастања и формирања личности. Како боравак у пенитенцијарној установи, која има све карактеристике тоталне установе, нужно подразумева и лишење слободе, многи малолетни осуђеници управо преко припадности одређеним неформалним групама теже да поврате изгубљени углед и самопоштовање што све у крајњој линији представља својеврсну компензацију за слободу која им је пресудом одузета на одређено време. На основу свега реченог се може закључити да малолетничка осуђеничка заједница и настаје као одговор на дејство затворских депривација које због својих развојних био-психо-социјалних специфичности, малолетни осуђеници најчешће не могу превазићи на неки други начин.

О постојању, начину формирања и деловању формалног система у оквиру малолетничке осуђеничке заједнице најбоље говоре људи који се професионално сусрећу са малолетним делинквентима. Интересантно је мишљење управни-

ка КПЗ за малолетнике који је у једном интервјуу рекао: „У КПЗ „Ваљево” постоји такозвани неформални систем, а у њему неформалне групе. Групе, објашњава управник, чине осуђеници из истог града. Тако је рецимо у заводу препознатљива „београдска”, „краљевачка”, „нишка” група...

У систему заједничког затвора какав је овај овде, функционише мали број група које су изузетно бројне. Није највећи проблем сукоб две групе, него међусобни сукоб унутар групе. У свакој од ових група имате вође, потенцијалне вође, њихове следбенике, а последњи ниво представљају такозване водоноше. Статус у групи је изузетно важан, јер се на основу њега деле улоге.¹³ У тексту се даље наводи да су осуђеници којима су додељене погодности у складу са Законом о извршењу кривичних санкција, често жртве малтретирања од стране осталих осуђеника. Добијање погодности се често од стране формалног система у неформалним осуђеничким групама тумачи као резултат сарадње са управом што је противно „осуђеничком кодексу” о коме је већ било речи.

На основу свега изнетог се може закључити да, иако заједница малолетних осуђеника настаје на сличним основама као и заједница пунолетних осуђених лица, она носи и низ специфичности које се, према мишљењу аутора, пре свега односе на врсту реакције на затворске депривације, што зависи од личности самих осуђеника, али и од низа других околности везаних за третман ове категорије осуђених лица и односа представника формалног система и самих осуђеника. Да се баш у тој интеракцији у пракси могу јавити извесне недоследности и мањкавости морају бити свесни, како представници формалног система у установама за извршење кривичних санкција, тако и друштво у целини и активно радити на њиховом отклањању.

3. ЗАКЉУЧАК

Затворенички друштвени систем са својим специфичним карактеристикама представља, основни друштвени миље у коме живе и раде лица лишена слободе. Његова главна функција је управо у томе да осуђеницима поврати самопоуздање, осећај припадности друштвеној групи, осећај самопоштовања и задовољи све потребе јер осуђена лица су лишена слободе, али не и осталих људских потреба, жеља и особина. Он тежи да оствари своје циљеве упркос бројним ограничењима које сам по себи намеће затвор са својим формалним системом.

Затвори су слика једног друштва. Сви проблеми који постоје у друштву, пресликавају се и у пенитенцијарне установе: од наркоманије, незапослености, сиромаштва, корупције, и свеопште несигурности, па све до физичких обрачуна и убистава. Формални систем често остаје немоћан да одржи ред и мир у

¹³ О заједници малолетних осуђеника видети више на адреси: <http://www.politika.rs/rubrike/tema-dana/Kajanje-mereno-vremenom.lt.html>, приступ 07.07.2011.

установи иако га на то обавезује Закон о извршењу кривичних санкција и читав низ других подзаконских аката.¹⁴

Неформалне групе у оквиру осуђеничког друштвеног система могу су често бити генератор немира и побуна у пенитенцијарним установама. О томе сведоче и побуне у српским затворима, бројни штрајкови глађу осуђеника и случајеви самоповређивања. Неспорно је да већина неформалних група настаје и делује вођена негативним мотивима, али то само показује да је потребно изменити пенолошки третман у правцу дубљег проучавања њиховог деловања и коришћења њихове кохезивне снаге у позитивном смеру-за рехабилитацију и ресоцијализацију осуђених лица. У основи перманентне реформе третмана према осуђеницима је управо вера да сваки осуђеник може да постане користан члан друштвене зајнице. Ово је посебно значајно када су у питању малолетни осуђеници имајући у виду обавезу друштва да се стара о свим својим најмлађим члановима, па и онима којима је због извршених кривичних дела изречена нека кривична санкција.

Неформални систем постоји у свакој установи за извршење кривичних санкција. Готово га је немогуће искоренити, али то није ни потребно. Када представници формалног система, применом савремених терапеутских метода, успеју да неутралишу негативне неформалне групе, а стимулишу позитивне, затвори ће постати места за преваспитавање и ресоцијализацију лица, која су својим понашањем прекршила правне и моралне норме у правом смислу те речи и пожељно радно окружење за специјалисте многих научних области, а затворенички друштвени систем ће бити незаобилазан чинилац у процесу ресоцијализације и реинтеграције осуђених лица.

Коришћена литература

Константиновић-Вилић Слободанка, Костић Миомира, *Пенологија*, Свен, Ниш, 2006.

Крстић Жељко, „Затворско дупло дно“, Социолошки преглед, вол. XXX-VII 2003

Милутиновић Милан, *Пенологија*, Савремена администрација, Београд, 1981

Мршић, Зорица, *Жене у затвору*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 1995.

Радовановић Добривоје, *Човек и затвор*, студија интегрисаности у затворенички друштвени систем, Прометеј, Београд, 1992.

---

¹⁴ Видети чл. 32. Закона о извршењу кривичних санкција („Сл. гласник РС“, бр. 85/2005, 72/2009, 31/11)

Радоман Миленко, *Пенологија и систем извршења кривичних санкција*,
Центар за издавачку делатност Правног факултета у Новом Саду, 2003
Стевановић Зоран, *Узроци немира, Политика*, од 04.12.2006.
Шпадијер-Џинић Јелена, *Затвореничко друштво*, Институт за
криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 1973.

Законски текстови

Закон о извршењу кривичних санкција („Сл.гласник РС“, бр. 85/2005,
72/2009,31/11)

Електронске адресе

<http://www.politika.rs/rubrike/ostali-komentari/t13694.sr.html>, приступ
28.06.2011.

<http://scindeks.nb.rs/article.aspx?artid=0085-63200304337K&redirect=ft>,
приступ 28.06.2011.

[http://www.zenskestudie.edu.rs/index.php?option=com_content&task=view&
id=147&Itemid=41](http://www.zenskestudie.edu.rs/index.php?option=com_content&task=view&id=147&Itemid=41), приступ 28.06.2011.

<http://www.politika.rs/rubrike/tema-dana/Kajanje-mereno-vremenom.lt.html>,
приступ 07.07.2011.

Filip Mirić, LL.B.

Post-graduate student,

Faculty of Law, University of Niš

**INFORMAL INMATE SYSTEM,
with Specific Reference to Juvenile Prisoners' Community**

Summary

The overall objective of this paper is to explore the inner workings of the Informal inmate system as an essential factor in the process of prisoners' resocialization as well as in achieving the objectives of the inmates' correctional treatment. Informal inmate system is important for the operation of each prison, as an institution for the enforcement of criminal sanctions. This is not only because the knowledge of the basic rules on which it operates can prevent riots and other subversive incidents in prisons but also because it can be a significant factor in the social reintegration of convicted persons, particularly by providing for the proper use and positive impact of informal inmates' action groups.

In this paper, the author examines the prisoners' community which is the focal point of the informal inmate social system. The author first provides a conceptual definition and the basic characteristics of the prisoners' community and presents different theoretical concepts underlying its genesis and development. In particular, the author focuses on the process of inmates' adjustment to the living conditions in prison, the prisoners' value system and the "code" of behaviour among the prisoners who are part of informal groups that constitute the prison social system. In the central part of the paper, the author explores the genesis, development and operation of the juvenile offenders' community, taking into consideration all the specific features of adolescence as a developmental age as well as the obligation of the society to exercise special care in respect of the resocialization of juveniles who have violated some norms of criminal law and ended up in an institution for the enforcement of criminal sanctions. In the final part of the paper, the author presents his opinion on the importance of the prisoners' community for the operation of penitentiary institutions. In the conclusion, the author emphasizes the need for a further study of the prison social system which should contribute to a more efficient implementation of the principle promoting prisoners' resocialization.

Key words: prisoners, informal inmate system, prisoners' community, juvenile prisoners.